УДК 378.013

DOI: <https://doi.org/10.17721/2415-3699.2021.13.08>

Надія Кузьменко, д-р пед. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ІСТОРИОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЧЕРНІГІВЩИНИ

Розглянуто історіографію розвитку вищої освіти Чернігівщини, визначено дорадянський, радянський та сучасний етапи означеної проблеми; з'ясовано, що дослідники генези вищої освіти Чернігівщини велику увагу приділили вивченню дати заснування, фінансування та функціонування Чернігівського колегіуму; визначено, що розвиток вищої освіти Чернігівщини розглядався дослідниками через вивчення двох складових: системи закладів освіти і просвітницької, меценатської та педагогічної діяльності визначних особистостей Чернігівського краю.

Ключові слова: дослідження, історіографія, розвиток, вища освіта, Чернігівщина.

Постановка проблеми. Розв'язання завдань у галузі освіти, які сьогодні стоять перед Україною, неможливе без глибокого аналізу її педагогічної спадщини, яка сприяє розширенню педагогічного світогляду, допомагає виробленню творчого критичного осмислення минулого і конструктивно-критичного розуміння проблем сучасного етапу розвитку освіти загалом і вищої освіти зокрема. Осмислення історії педагогіки України як цілісного явища неможливе без поглибленого об'єктивного дослідження педагогічного минулого окремих регіонів з їх специфікою соціально-педагогічного, економічного і культурного розвитку. Становлення та розвиток вищої освіти Чернігівщини як багатогранне педагогічне явище привертало увагу багатьох дослідників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз історії національної освіти і виховання, розв'язанню нагальних проблем у цій галузі присвячені роботи або положення окремих праць відомих сучасних вітчизняних учених А. Алексюка, В. Вакуленко, А. Вихруща, М. Євтуха, І. Зайченка, В. Кеміня, В. Курила, О. Лавриненка, В. Майбороди, А. Марушкевич, О. Плахотнік, О. Пронікова, Ю. Руденка, М. Стельмаховича, Б. Ступарика, О. Сухомлинської, Г. Шевченко, О. Явоненка, М. Ярмаченка та інших. Вивчення генези освітніх процесів Чернігівщини відображено у наукових розвідках А. Боровика, І. Зайченка, Н. Кузьменко, А. Остапенко, Г. Самойленка, О. Травкіної та інших.

Мета статті полягає у вивченні історіографії дослідження становлення та розвитку вищої освіти Чернігівщини. Досягнення мети можливе завдяки виконанню **завдань**: використання джерельної бази дослідження генези, становлення та розвитку вищої освіти Чернігівщини для виокремлення етапів історіографії означеної проблеми та визначення здобутків дослідників цього процесу.

Викладення основних положень. На основі систематизації та узагальнення матеріалів дослідження виокремлено етапи історіографії означеної проблеми, а саме: дореволюційний (XVIII ст.–1917 р.), радянський (1917–1990), сучасний (1991 р.– до сьогодні). Встановлено, що зародження вищої освіти Чернігівщини почалося із заснування Чернігівського колегіуму (1700–1786), який став культурним і освітнім осередком. Перші історичні відомості про Чернігівський колегіум містилися у передмові до збірника "Зерцало от писания божественного" (1705), написаного, найімовірніше, першим префектом колегіуму А. Стаховським з посвятою і вдячністю гетьманові І. Мазепі [Кузьменко Н.М., 2012]. Стосовно дати заснування Чернігівського колегіуму у дослідників були різні думки і припущення. Відомий описувач краю О. Шафонський пов'язував витоки Чернігівського колегіуму з новгород-сіверським періодом діяльності Л. Барановича. Він зазначав про початкове місцезнаходження латинського училища у Новгороді-Сіверському під наглядом архієрея

Л. Барановича, яке у 1696–1712 рр. було переведене в Чернігів під опіку чернігівського архієпископа І. Максимовича.

Дослідник М. Докучаєв вважав ці свідчення надзвичайно важливими та достовірними. О. Шафонський був високоосвіченою людиною свого часу, обіймав високі посади, мав вільний доступ до місцевих архівів і його праці, написані у 1783–84 рр., найдавніші і найоб'єктивніші серед друкованих матеріалів для чернігівської старовини [Жданович М., 1907]. М. Докучаєв та інші дослідники XIX ст. не піддавали сумніву твердження О. Шафонського про те, що передісторією Чернігівського колегіуму були школи, засновані Л. Барановичем у Новгороді-Сіверському, пізніше переведені ним до Чернігова. Посилаючись на повідомлення О. Шафонського, М. Докучаєв вказував на заснування 1636 р. у м. Новгороді-Сіверському польським магнатом О. Пясечинським єзуїтського колегіуму для навчання православних дітей [Жданович М., 1907]. Такої ж думки дотримувався і В. Литинський [Три століття гуманітарної ..., 2001]. Інший дослідник дорадянського періоду П. Богуславський стверджував, що після приєднання України до Москви єзуїтське училище передали православним, і Л. Баранович з переводом єпископської кафедри із Новгорода-Сіверського до Чернігова у 1672 р. з часом перевів туди і латинське училище.

Дослідники дорадянського періоду припускали, що Чернігівський колегіум брав свій початок ще з єзуїтського колегіуму, заснованого О. Пясечинським у Новгороді-Сіверському.

В історичній літературі визначають різні дати заснування єзуїтського колегіуму. Так, Ф. Гумілевський називає 1630 р. [Докучаєв Н., 1870]. А. Страдомський та М. Докучаєв вважали, що він був заснований у 1636 р. [Антология педагогической мысли Украинской ССР, 1988; Жданович М., 1907], а М. Сумцов писав про створення у 1638 р. у Новгороді-Сіверському ієзуїтського колегіуму із безкоштовним навчанням [Докучаєв Н., 1870]. Залишається відкритим і питання його місцезнаходження. Він міг розташовуватися як на території єзуїтського монастиря, зведеного О. Пясечинським, так і в окремому місці, виділеному отцям-єзуїтам для будівництва колегіуму. Дослідниця О. Травкіна не виключає можливості місцезнаходження колегіуму у Спасо-Преображенському монастирі [Травкіна О., 1997]. Відсутні й конкретні відомості щодо функціонування цього закладу. М. Докучаєв та А. Страдомський заявляли про призначення колегіуму для навчання православних, тобто українських, дітей. Не існувало достовірних даних щодо терміну діяльності названого закладу освіти. За свідченням А. Страдомського, колегіум був зруйнований під час Визвольної війни українського народу у середині XVII ст. і більше не відновлювався [Зайченко І., 2010]. Водночас, після визволення Чернігово-Сіверщини з-під влади королівської Польщі і зміцнення позиції православної церкви,

у 1657 р. на посаду чернігівського єпископа було призначено колишнього ректора Київської колегії Л. Барановича (1616–1693). Місцем свого перебування Л. Баранович обрав м. Новгород-Сіверський. Влітку 1657 р. гетьман І. Виговський видав універсал, за яким Л. Барановичу належав Спасо-Преображенський монастир з територією навколо нього [Докучаєв Н., 1870]. У своїй резиденції, за свідченням О. Шафонського, він заснував друкарню (1671) та школу (школи, як тоді називали, – Н. К.) [Кузьменко Н.М., 2012]. Інших даних про цей заклад освіти, окрім короткого повідомлення О. Шафонського, не маємо. На думку О. Травкіної, зображення школи Л. Барановича містилося на заставці книги "Амфологій", надрукованої 1678 року у Новгород-Сіверській друкарні [Травкіна О., 1997].

Отож, відомості про школу, засновану Л. Барановичем, надзвичайно скупі. Невідома точна дата їх створення. Так само, по-різному дослідники датують і час переведення їх до Чернігова. Скажімо, М. Докучаєв та В. Дроздов вважали, що це сталося у 1671 р., одразу після переїзду Л. Барановича до Чернігова (у деяких працях 1672 р.) [Жданович М., 1907; Зайченко І., 2010]. У сучасній літературі зустрічається й інша версія. Дослідник Б. Мітюров без посилання на джерело вказував, що школи були переведені до Чернігова у 1689 р. Викликає сумнів твердження дослідників дорадянського періоду про переведення шкіл Л. Барановичем одразу після його переїзду до Чернігова і поселення у Борисоглібському монастирі. Спочатку він займався відновленням монастиря та облаштуванням архієрейської кафедри, доклали до цього чимало зусиль та коштів, проте, проблеми освіти його турбували не менше.

У передмові до книги "Зерцало от писання божественного", виданої у 1705 р. в Чернігові (де вперше згадується про заснування Чернігівського колегіуму), дізнаємося про рішення Л. Барановича розпочати навчання у Чернігові при архієрейському домі [Кузьменко Н.М., 2012]. Як зазначалось у "Зерцалі ...", за короткий час Київська колегія знову розквітнула, а чернігівська школа не змогла розширитися та зміцніти через фінансові труднощі [Кузьменко Н.М., 2012]. Проблеми майнового розподілу кафедри лише згодом були вирішені спеціальною комісією, створеною за узгодженням з гетьманом І. Самойловичем. Надбання кафедри були розділені між Новгород-Сіверським Спасо-Преображенським та чернігівським кафедральним Борисоглібським монастирями, окрім того, територія монастиря у Чернігові була замалою, і навіть друкарню Л. Баранович перевів сюди лише у 1679 р. після великої пожежі у Новгороді-Сіверському [Кузьменко Н.М., 2012]. Поступово архієпископ придбав сусідні з монастирем землі з будинками мешканців фортеці, розширивши таким чином його територію.

За таких умов Л. Барановичу не вдалося створити заклад вищого рівня з повним комплектом класів та відповідною кількістю навчальних дисциплін. За припущенням О. Травкіної, це були початкові школи з вивченням латинської мови на елементарному рівні [Антология педагогической мысли Украинкой ССР, 1988].

У "Зерцалі ..." не вказувалося, коли було створено колегіум. О. Шафонський теж не називав конкретної дати, повідомляючи, що він був заснований між 1696 і 1712 роками, тобто у період перебування на посаді архієпископа І. Максимовича [Антология педагогической мысли Украинкой ССР, 1988]. Інше свідчення щодо дати утворення колегіуму мав М. Маркевич, посилавшись на слова архімандрита Симеона, – між 1697 і 1705 рр. [Травкіна О., 1997]. У передмові до книги, яку, найімовір-

ніше, написав перший префект колегіуму А. Стаховський, була подана коротка довідка з історії заснування закладу освіти. Відомий описувач Чернігівського краю кінця XVIII ст. О. Шафонський у книзі "Черниговского намесничества топографическое описание" надав значно ширшу і конкретнішу інформацію про колегіум [Русова С., 2007]. Повідомивши коротко про історію заснування закладу, вказавши на його витоки із м. Новгорода-Сіверського, О. Шафонський детально описав структуру, навчальні плани та програми, дав характеристику викладацькому та учнівському складу, матеріальному забезпеченню, бібліотеці. У першій половині XIX ст. певні відомості про Чернігівський колегіум містились у краєзнавчих працях М. Маркова, М. Маркевича [Зайченко І., 2010], а також у роботах Д. Бантиш-Каменського, М. Булгакова, В. Аскоченського [Жданович М., 1907].

М. Докучаєв та В. Литинський, дослідники колегіуму другої половини XIX ст., детальніше вивчили матеріали його історії і датою заснування вважали 1700 р. [Жданович М., 1907; Три століття гуманітарної ..., 2001]. Про зачаткування Чернігівського колегіуму саме в цьому році свідчив і чернігівський архієпископ І. Жураковський, звітуючи Синоду у 1727 р.: "Школи в Чернигове при монастыре кафедральном обретаются с начала 1700 г." [Докучаєв Н., 1870, с. 215]. Його наступник І. Роголевський у звіті відповідно до указу Синоду у 1737 р. також стверджував, що школи були засновані І. Максимовичем у 1700 р. [Жданович М., 1907]. І. Максимович у 1700 р. реорганізував школи Л. Барановича у колегіум за зразком Київської колегії. За сприяння та фінансової підтримки І. Мазепи було збудовано корпус колегіуму з навчальними класами, дзвіницею, трапезною, службами, а також папірня для друкарні, в якій було надруковано п'ять книг, присвячених гетьману-благодійнику, два панегірики. У збірнику "Зерцало от писання божественного" (1705), присвяченому гетьманові І. Мазепі, містились перші історичні відомості про Чернігівський колегіум [Травкіна О., 1997].

У другій половині XIX ст. розпочалося виявлення, опрацювання, введення у науковий обіг значного архівного матеріалу з історії колегіуму, з'явилися перші статті [А. Стародомського, М. Докучаєва Русова С., 2007], в яких були висвітлені окремі питання діяльності закладу. У працях чернігівського єпископа Ф. Гумилевського, присвячених історії Чернігівської єпархії, містився фактичний матеріал, який розкривав різні аспекти історії колегіуму та просвітницької діяльності його засновників [Русова С., 2007].

З нагоди 170-літнього ювілею Чернігівської духовної семінарії, на початку 70-х років XIX ст., М. Докучаєв [Докучаєв Н., 1870]. здійснив спробу написати узагальнюючу працю з історії колегіуму. Залучивши архівний матеріал та проаналізувавши вже опубліковані факти, він детально розкрив питання організації і становлення колегіуму, роль Л. Барановича та І. Максимовича в його заснуванні, надав цінну інформацію про перший рукописний підручник, створений префектом А. Стаховським, а також описав фундаментальну бібліотеку колегіуму. Нова спроба створити узагальнюючу працю з історії Чернігівського колегіуму була здійснена в кінці XIX ст., напередодні відзначення 200-річного ювілею закладу. У 1888 р. вийшов каталог рукописного зібрання бібліотеки, який уклав викладач семінарії М. Лілеєв [Травкіна О., 1997]. В. Литинський, використавши праці свого попередника М. Докучаєва та інших дослідників, а також новий архівний матеріал, розробив періодизацію історії колегіуму, виділивши два етапи: перший – (1700–1721 рр.), другий – (1721–1786 рр.), а також історії Чернігівської се-

мінарії до кінця XIX ст. [Травкіна О., 1997]. Праця В. Литинського називалася "Картинки из прошлого Черниговской духовной семинарии", автор не претендував на глибоке наукове дослідження теми. Маючи у своєму розпорядженні значну документальну базу, В. Литинський, аналізуючи зміст навчальних програм, характеристики викладацького та учнівського складу, обмежився лише загальними зауваженнями без серйозного аналізу та відповідних висновків. Поза увагою дослідника залишились і питання просвітницької та наукової діяльності вихованців колегіуму.

У кінці XIX – на поч. XX ст. у "Черниговских епархиальных ведомостях" з'явилася цінна підбірка архівних матеріалів з історії колегіуму авторства С. Нікольського, М. Благовещенського, відомого краєзнавця П. Добровольського [Докучаев Н., 1870]. Значний документальний матеріал, який стосувався цього закладу освіти, містився у фундаментальному п'ятитомному виданні М. Петрова "Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии" (1904–1907). У цей час вийшли статті та збірник, присвячені І. Максимовичу та А. Стаховському, у зв'язку з ювілеєм видатних просвітителів [Докучаев Н., 1870].

З'ясовано, що Чернігівський колегіум був заснований І. Максимовичем при кафедральному Борисоглібському монастирі за безпосередньої підтримки та фінансування гетьмана І. Мазепи. Навчальний заклад цього періоду називався на честь свого засновника "Архієпископо Максимовичевським Чернігівським" [Жданович М., 1907]. Становлення Чернігівського колегіуму тривало кілька років. Це пояснювалося не тільки відсутністю коштів та приміщень. У тогочасних колегіумах панувала не предметна, а класна система викладання, за якої один учитель навчав усіх предметів і разом зі своїм класом переходив від нижчого до вищого курсу. Таким чином, щороку відкривався новий клас. Як свідчить "Зерцало ...", у 1705 р. гетьмана І. Мазепу вітали три класи (як їх тоді називали "школи" колегіуму) [Русова С., 2007]. Отже, фактично перший набір учнів відбувся у 1702 році.

Чернігівський колегіум функціонував до 1786 року, а відтоді був реорганізований у духовну семінарію. Дослідниця О. Травкіна виділяє кілька періодів його діяльності. На її думку, у 1700–1721 рр., завдяки зусиллям засновника І. Максимовича, а також першого префекта А. Стаховського, відбулося становлення та розквіт навчального закладу. Другий період діяльності колегіуму (1721 р. – середина XVIII ст.) дослідниця характеризує подальшим його розвитком із введенням нових дисциплін, прагненням зберегти традиції та засади, притаманні українським навчальним закладам.

Починаючи із середини XVIII ст., на думку О. Травкіної, у Чернігівському колегіумі відбувалася поступова втрата демократичних традицій, посилення регламентації та уніфікації усіх сторін діяльності колегіуму з метою перетворення його у вузькостановий духовний заклад.

Отже, Чернігівський колегіум був заснований у 1700 р. у місті з багатими історичними та культурними традиціями з ініціативи видатних релігійних і культурних діячів Л. Барановича та І. Максимовича за сприяння та фінансування гетьмана І. Мазепи і задовольняв освітні та культурні потреби регіону з підготовки службовців, педагогів, церковних діячів, літераторів, перекладачів до реорганізації його в духовну семінарію.

Вивчення питання дати заснування Чернігівського колегіуму (1700–1786) цікавило багатьох науковців. Проте, незважаючи на достатню кількість праць, які висвітлюють історію становлення й розвитку першого закладу освіти підвищеного рівня на Лівобережній Україні, і сьогодні дослідження діяльності Чернігівського колегіуму не

втратило своєї актуальності. Порівняльний аналіз основних засад функціонування навчального закладу з тогочасними провідними центрами освіти дасть можливість виявити їх спільні риси, закономірності, а також характерні особливості, зумовлені регіональним аспектом.

Виявлено, що дослідженню історії становлення та розвитку Чернігівського колегіуму було присвячено чимало праць науковців XVIII ст. (О. Шафонський), початку XIX ст. (В. Аскоченський, Д. Бантиш-Каменський, М. Булгаков, М. Марков, М. Маркевич), другої половини XIX ст. (Ф. Гумилевський, М. Докучаєв, М. Лілеєв, В. Литинський, А. Стародомський). У кінці XIX – на поч. XX ст. у "Чернігівських епархиальних відомостях" з'явилася підбірка архівних матеріалів з історії колегіуму С. Нікольського, М. Благовещенського, відомого краєзнавця П. Добровольського [Русова С., 2007]. Значний документальний матеріал, який стосувався цього навчального закладу, містився у фундаментальному п'ятитомному виданні М. Петрова "Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии" (1904–1907). У цей час були надруковані статті та збірник, присвячені І. Максимовичу та А. Стаховському, у зв'язку з ювілеєм видатних просвітителів. Вивчення історіографії питання в дорадянський період дає можливість констатувати факт виявлення та опублікування дослідниками значного документального матеріалу. Однак, він був недостатньо проаналізований, не зроблені конкретні висновки про внесок у розвиток освіти і культури Чернігівщини й України.

З'ясовано, що у другій половині XIX – на початку XX ст. активізувались наукові дослідження історії освітнього процесу Чернігівщини, в яких визначено мережу навчальних закладів регіону (О. Русов); обґрунтовано необхідність розвитку земської освіти наприкінці XIX ст. (С. Русова); охарактеризовано динаміку розвитку навчальних закладів Чернігівської губернії відповідно до їх типів (О. Андріяшев, М. Домонтович, М. Сухомлінов) та виявлено особливості функціонування окремих із них (П. Добровольський, Ф. Дмитревський, П. Коробка, В. Литинський, О. Мусін-Пушкін, М. Тутомлін, В. Хижняков); визначено специфіку початкової освіти (О. Введенський, П. Войцеховський, М. Голік, О. Петровський, Я. Сластіонов) та роль земств у розвитку освіти (М. Жданович, В. Марченко, Є. Шульга).

У збірнику М. Домонтовича "Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Черниговская губерния" (1865) розміщено статистичні дані про мережу навчальних закладів Чернігівської губернії у першій половині XIX століття, описано особливості функціонування Стародубського повітового та парафіяльного училища, Чернігівської та Новгород-Сіверської гімназії.

М. Сухомлінов у праці "Училища и народное образование в Черниговской губернии" (1864) вперше подав статистичні дані про кількість початкових та середніх закладів освіти та охарактеризував навчально-виховний процес.

У статті "Материалы для истории учебных заведений Черниговской дирекции, с 1783 – 1832 гг." (1864–1865) О. Андріяшев охарактеризував мережу початкових училищ і гімназій у Чернігівській губернії у першій половині XIX століття, організацію в них освітнього процесу; обґрунтував періодизацію розвитку освіти в регіоні, поклавши в її основу втілення освітніх реформ у практику школи, а саме періоди: 1789–1804, 1805–1832, 1832–1864.

У монографії "Описание Черниговской губернии" (1889) О. Русов охарактеризував мережу закладів освіти регіону, вказав на незадовільне матеріально-технічне, дидактико-методичне та проблеми у кадровому забезпеченні навчально-виховного процесу.

В. Хижняков у статті "Народное образование в Черниговской губернии" (1897) дав характеристику реального стану освіти у регіоні наприкінці XIX століття.

С. Русова у праці "Про народных учителей в земских школах Черниговской губернии" (1898) описала розвиток земської освіти, подавши статистичні дані про мережу земських шкіл та кадрове забезпечення.

На початку XX століття було опубліковано низку праць, які розкривали особливості функціонування початкових та середніх навчальних закладів, а саме: "Краткие сведения о современном положении начального образования Черниговской губернии" [М. Голік, 1913], "О сети начальных училищ в Черниговской губернии" [П. Войцеховський, 1903]; "Столетие Черниговской гимназии. 1805 – 1905: краткая историческая записка" [М. Тутомін, 1906].

Науковці радянського періоду досліджували різні аспекти розвитку освіти Чернігівщини у контексті генези освіти України: становлення початкової освіти (М. Заволока), організацію навчально-виховного процесу в початкових училищах (В. Борисенко), діяльність Ніжинського історико-філологічного інституту князя Безбородька (С. Сірополько).

Починаючи з 60–70-х років XX ст., значно зріс інтерес до вивчення історії освіти, культури XVIII ст. (Б. Мітюров, З. Хижняк, Я. Ісаєвич, Н. Шип), проте у працях, присвячених цій темі, автори лише фрагментарно торкалися історії Чернігівського колегіуму. Вона дуже коротко, епізодично висвітлена і у працях з історії освіти та культури України, зокрема, таких як "Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні. Нариси (X – початок XX ст.)" (1991), "Давньоукраїнські студенти та професори" В. Микитася (1994), "Нариси історії культури України" М. Поповича (1998), "Харківський колегіум (XVIII – перша половина XIX ст.)" Л. Посохової (1999) [Кузьменко Н.М., 2012], що можна пояснити, по-перше, значною заідеологізованістю гуманітарних наук, а, по-друге, відсутністю уваги дослідників до історії українських навчальних закладів XVIII–XIX століть, в яких панувала схоластика і формалістичний підхід.

Під час опрацювання епістолярної спадщини І. Львова нами виявлено лист колишнього учня В. Якимовича, датований 30 січня 1970 р., в якому автор описує історію Чернігівського колегіуму.

У наукових працях сучасних дослідників охарактеризовано внесок Чернігівського губерньського та повітових земств у розвиток освіти (Л. Мекшун, Н. Олійник, О. Рахно, Л. Шара); розвиток земських шкіл (С. Горобець); єврейської освіти (Г. Морозова); початкової освіти (Є. Степанович, О. Удод) і, зокрема, в сільській місцевості (Л. Нестеренко); церковної освіти (І. Петренко); шкільної освіти та педагогічної думки (І. Лисенко); діяльність Чернігівського (А. Боровик), Глухівського (Л. Задорожна) вчительських інститутів; Ніжинського історико-філологічного інституту князя Безбородька (М. Колесник, І. Костенко, О. Кривобок, Г. Самойленко, О. Самойленко, С. Самойленко); підготовку вчителів у Мринській, Суразькій, Чернігівській учительських семінаріях (Т. Демченко, О. Дмитренко); організацію навчального процесу в Чернігівській духовній семінарії (О. Тарасенко, Н. Ципляк). У працях сучасних дослідників Чернігівського краю подаються короткі відомості про діяльність Ніжинської жіночої гімназії П. Кунашевич (В. Симоненко), Новгород-Сіверської чоловічої гімназії (С. Воїнов), Чернігівської жіночої гімназії (В. Леус) та Чернігівського реального училища (В. Руденко).

У період розбудови незалежної України склалися сприятливі умови для вивчення джерельної бази, зокрема архівних матеріалів, що уможливило об'єктивно

охарактеризувати розвиток освіти України, зокрема Чернігівщини. Досліджено підготовку учительських кадрів у Ніжинському історико-філологічному інституті князя Безбородька (Н. Дем'яненко), просвітницьку діяльність чернігівської Громади (Н. Побірченко).

Найбільш повно історіографія питання освіти і педагогічної думки Чернігівщини представлена в аналізі освітньої діяльності і педагогічних ідей видатних представників регіону XIX та початку XX ст. Так, педагогічний спадщині Б. Грінченка присвячені наукові розвідки М. Веркальця, Н. Копиленко, О. Неживого А. Погрібного, В. Чорновола, В. Качкана В. Яременка та ін. Педагогічна діяльність С. Русової досліджена українськими науковцями О. Джус, І. Зайченком, Є. Коваленко, З. Нагачевською, І. Пінчук, О. Проскурою, О. Сухомлинською. Педагогічний доробок Т. Лубенця вивчали В. Волошина, О. Дзевєрін, О. Музиченко. Просвітницьку діяльність І. Орлая досліджували Т. Байцура, І. Доброскок, М. Кукольник, М. Лавровський, Л. Пироженко, Б. Ступарик.

Малодослідженими є педагогічні погляди і внесок у розбудову освіти Чернігівщини письменників Л. Глібова, М. Гоголя, Є. Гуцала, О. Довженка, Д. Іванова, П. Куліша, О. Кониського, М. Коцюбинського, М. Могилянського, В. Самійленка, П. Тичини, М. Ткача та ін. Заслугує на увагу дослідників просвітницька діяльність І. Шрага, педагогічні ідеї і поради щодо організації навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі І. Львова, науково-педагогічна діяльність якого залишилась поза увагою дослідників.

З нагоди 300-річного ювілею Чернігівського колегіуму викладачі Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка (С. Мащенко, О. Трунов, В. Шевченко) активізували вивчення просвітницької діяльності та літературно-філософської спадщини засновників і педагогів найстарішого закладу освіти Лівобережної України. О. Травкіна проаналізувала діяльність Чернігівського колегіуму від 1700 р. до його реорганізації в семінарію (1786), виокремивши періоди його розвитку [Три століття гуманітарної ..., 2001].

Висновки. Таким чином, результати аналізу сучасної історіографії означеної проблеми свідчать про значний інтерес дослідників до вивчення освітніх процесів Чернігівщини. На основі систематизації та узагальнення матеріалів дослідження виокремлено етапи історіографії означеної проблеми: дорадянський (XVIII ст.–1917 р.), радянський (1917–1990), сучасний (1991 р.– до сьогодні), кожний з яких представлений науковими розвідками окремих аспектів освіти Чернігівщини.

Список використаних джерел

- Адаменко О. В. Українська педагогічна думка в другій половині XX століття : монографія / О. В. Адаменко. Луганськ : ЛДПУ, 2005. – 704 с.
- Антология педагогической мысли Украинской ССР / Сост. Н. П. Калениченко. – М. : Педагогика, 1988. – 640 с.
- Докучаев Н. Первые годы существования Черниговский семинарии (1700–1712 гг.) / Н. Докучаев // Прибавление к Черниговским епархиальным известиям. – 1870. – № 2 – С. 14–16; № 20. – С. 17–23; – 1871.
- Жданович М. Очерк исторического развития деятельности Черниговского земства по народному образованию / М. Жданович // Земский сборник Черниговской губернии. – 1906. – № 11–12. – С. 54–76; – 1907. – № 8. – С. 63–94.
- Зайченко І. В. Історія педагогіки : у 2-х кн. / І. В. Зайченко. Кн. II. Школа, освіта і педагогічна думка в Україні. – К. : Слово, 2010. – 1032 с.
- Кузьменко Н.М. Вища освіта та педагогічна думка на Чернігівщині (XVIII–XX ст.) : монографія / Н. Кузьменко. – К. : Обрії, 2012. – 342 с.
- Софія Русова: 3 маловідомого і невідомого. – Ч. 2. "Несторка української педагогічної літератури..." / Упоряд. З. Нагачевська, О. Джус; вступ. ст., дод. З. Нагачевської. – Івано-Франківськ : Гостинець, 2007. – 364 с.
- Три століття гуманітарної та педагогічної освіти в Чернігові: від колегіуму до університету: зб. матеріалів Ювілейної наук. конф., присв. 300-річчю Чернігівського колегіуму і 85-річчю Чернігівського держ. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. – Чернігів : Сіверянська думка, 2001. – 125 с.

Травкіна О. І. До питання про місцезнаходження Чернігівського колегіуму та реорганізацію його в семінарію / О. І. Травкіна // Сіверянський літопис. – 1997. – № 5. – С. 81–92.

References

- Adamenko O. V. Ukrainska pedahohichna dumka v druii polovyni KhKh stolittia: [Tekst]; [monohrafiia] / O. V. Adamenko. – Luhansk : LDPU, 2005. – 704 s.
- Antolohiia pedahohicheskoi myslu Ukrainy SSR / [Sost. N. P. Kalenychenko]. – M. : Pedahohyka, 1988. – 640 s.; yl.
- Dokuchaev N. Pervye hody sushchestvovaniia Chernyovskiy semynaryi (1700–1712 hh.) / N. Dokuchaev // Prybavlenye k Chernyovskym eparkhyalnym yzvestiyam. – 1870. – № 2 – S. 14–16; № 20. – S. 17–23; 1871.
- Zhdanovych M. Ocherk ystorycheskoho razvytiia deiatelnosti Chernyovskoho zemstva po narodnomu obrazovaniyu / M. Zhdanovych // Zemskiy sbornik Chernyovskoi hubernyy. – 1906. – № 11–12. – S. 54–76; 1907. – № 8. – S. 63–94.

- Zaichenko I. V. Istoriia pedahohiky : u 2-kh kn. / I. V. Zaichenko. – K. : Slovo, 2010. – Kn. II. Shkola, osvita i pedahohichna dumka v Ukraini. – 1032 s.
- Kuzmenko N. M. Vyshcha osvita ta pedahohichna dumka na Chernihivshchyni (XVIII–XX st.: monohrafiia / N. Kuzmenko. K.: Obrii, 2012. – 342 s.
- Sofia Rusova: Z malovidomoho i nevidomoho. – Ch. 2. "Nestorka ukrainskoi pedahohichnoi literatury..." / [Uporiad. Z. Nahachevska, O. Dzhus; vstup. st., dod. Z. Nahachevskoi]. – Ivano-Frankivsk : Hostynets, 2007. – 364 s.
- Try stolittia humanitarnoi ta pedahohichnoi osvity v Chernihovi: vid kolehiumu do universytetu : zb. materialiv Yuvileinoi nauk. konf., prysv. 300-richchiu Chernihivskoho kolehiumu i 85-richchiu Chernihivskoho derzh. ped. un-tu im. T. H. Shevchenka. – Chernihiv : Siverianska dumka, 2001. – 125 s.
- Travkina O. I. Do pytannia pro mistseznakhodzhennia Chernihivskoho kolehiumu ta reorhanizatsiiu yoho v seminariiu / O. I. Travkina // Siverianskyi litopys. – 1997. – № 5. – S. 81–92.

Надійшла до редколегії 08.04.21

Nadiya Kuzmenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

HISTORIOGRAPHY OF THE STUDY OF THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION IN CHERNIHIV REGION

The historiography of the development of higher education in Chernihiv region is considered, the pre-Soviet, Soviet and modern stages of this problem are determined; it was found that researchers of the genesis of higher education in Chernihiv region paid great attention to studying the date of establishment, financing and functioning of the Chernihiv Collegium; it was defined that the development of higher education in Chernihiv region was considered by researchers through the study of two components: the system of educational institutions and educational, philanthropic and pedagogical activities of prominent personalities of Chernihiv region.

It was found that the Chernihiv Collegium (1700–1786) was the first institution of secondary education in the Left Bank of Ukraine, whose activities were of great importance for the formation and development of the domestic system of higher education. The question of the history of one of the Ukrainian Orthodox colleges was the subject of study by researchers of the XIX century P. Bogoslovsky, M. Dokuchaev, V. Lytynsky, O. Shafonsky. In the first half of the XIX century some information about the Chernihiv Collegium was contained in the works of V. Askochensky, D. Bantysh-Kamensky, M. Bulgakov, M. Markov, M. Markevich. The introduction into scientific circulation of significant archival material on the history of the college began in the second half of the XIX century, the first articles by A. Starodonsky appeared. F. Gumilevsky's works contained factual material that revealed various aspects of the history of the college, educational and philanthropic activities of its founders. A selection of archival materials on the history of the college of researchers M. Blagoveshchensky P. Dobrovolsky S. Nikolsky was published in the local press in the late nineteenth – early XX century; scientific researches of the history of the educational process of Chernihiv region were intensified (O. Andriyashchev, O. Vvedensky, P. Wojciechowski, M. Golik, F. Dmytrevsky, P. Dobrovolsky, M. Domontovych, M. Zhdanovych P. Korobka, O. Musin-Pushkin O. Rusov, S. Rusova, M. Sukhomlinov, M. Tutomlin, V. Khyzhnyakov, E. Shulga). Scientists of the Soviet period studied various aspects of the development of education in Chernihiv region in the context of the genesis of education in Ukraine (V. Borysenko M. Zavoloka J. Isayevach, B. Mityurov S. Siropolko Z. Khyzhnyak, N. Ship). The modern period of historiography of the study of the development of higher education in Chernihiv region is presented in the works of A. Borovik, N. Kuzmenko, O. Pronikov, O. Travkina.

Keywords: research, historiography, development, higher education, Chernihiv region.